

Marginaal: Valschermprofessoren

Rob van Ginkel

Er valt een veelzeggende typologie te maken van het wetenschappelijk personeel dat dezer dagen de vaderlandse alma maters bevolkt. Een verdwijnende categorie is die der universitaire uitvreters. Terend op die ene belofte van een veelbelovende wetenschappelijke publicatie, hebben zij het in sommige gevallen decennialang zonder noemenswaardige inspanningen aan het een of andere instituut kunnen uitzingen. Onder druk van bezuinigingen en een beleid dat volgens de retoriek steeds meer is gericht op kennisproductie, hebben zij het schijnbaar moeilijk gekregen. Desondanks worden ze nog maar al te vaak tot hun pensionering gehandhaafd of als dank voor onbewezen diensten met een gouden handdruk afgekocht. De steken die zij in onderzoek en onderwijs laten vallen, worden opgevangen door hardwerkende wetenschappelijke mandarijnen en titaantjes. Een sedert enige tijd flink uitdijende categorie bestaat uit academische nomaden. Met telkens een contract voor een tijdelijk dienstverband in de hand, zwerven gepromoveerde oio's, aio's en binnenkort ook bursalen als derde geldstromers en postdocs van het ene naar het andere baantje. Als het hun overigens al lukt om academisch werk te vinden, want daarvoor moeten zij uitzonderlijk presteren.

Ook hoogleraren zijn er in diverse categorieën. Naast de gewoon hoogleraar kent men allerlei andere hooggeleerden. Iedereen zal zich nog het fenomeen van de 'spookprofessor' herinneren, onlosmakelijk verbonden met de naam van de socioloog Derek Phillips. Toch was hij beslist de enige niet die met een riant regeling thuis mocht doen waar hij zin in had. Er zijn ettelijke hoogleraren die op staatskosten een groot deel van hun arbeidsverband om mochten zetten in naar eigen inzicht te besteden tijd. Intussen hielden ze wel een voet tussen de deur door bijvoorbeeld een dag in de week hun formele aanstelling te behouden. Zo genoten ze alle lusten van hun titel, maar nauwelijks lasten. Naast de spookprofessor is ook de 'universiteitsprofessor', een vinding van de onlangs overleden Amsterdamse collegevoorzitter drs. J.K.M. Gevers, prominent in beeld gekomen. Van deze met veel tamtam geïntroduceerde 'superprofs' lopen slechts enkele specimen rond. Of hun aantal nog zal groeien is, na het verscheiden van Gevers, zeer de vraag. Daarentegen hoeft er geen twijfel te bestaan over de toename van het aantal zogenaamde 'etalageprofessoren', een term die door de journaliste

Eveline Brandt is gemunt.¹ Het gaat hier om bijzonder hoogleraren, en wel in het bijzonder diegenen waarmee universiteiten kunnen pronken.

Van elke vier hoogleraren in Nederland is er tegenwoordig één bijzonder hoogleraar. Een jaar geleden meldde *NRC Handelsblad* dat universitaire bestuurders vreesden dat de gewone leerstoelen 'overwoekerd' dreigen te worden door de bijzondere.² Dat zij die uitspraak deden is opmerkelijk, omdat zij zelf actief hebben bijgedragen aan het ontstaan van deze situatie. Bijzonder hoogleraren worden door een bedrijf, stichting of vereniging betaald en kosten een universiteit, afgezien van enkele faciliteiten, volgens de officiële gegevens niets. In de lange periode van financiële korting en kaalslag hebben universitaire bestuurders deze categorie personeelsleden dan ook met open armen ontvangen. Zo meenden zij bepaalde vakgebieden te kunnen behouden die anders vanwege bezuinigingen geofferd zouden moeten worden. Bovendien konden op deze wijze mensen worden aangetrokken met een aanzienlijke praktijkervaring in politiek of bedrijfsleven. Als bijkomend voordeel leverden hun connecties soms stageplaatsen of zelfs contractonderzoek op. Mooi meegenomen was het verder wanneer de bijzonder hoogleraren bekende persoonlijkheden bleken te zijn, die met grote regelmaat in de media optraden. Voor de benoemde kandidaten lag de motivatie waarschijnlijk in een stijgend maatschappelijk aanzien. Het geeft nu eenmaal status als er prof. bij je titulatuur staat. Bedrijven en instellingen financierden een bijzondere leerstoel, omdat ze er een betrekkelijk goedkoop marketinginstrument in zagen. Zo op het eerste oog is er dus voor alle betrokken partijen louter reden tot tevredenheid.

Toch zijn er recentelijk tegenstemmen te horen. Daarbij gaat het niet om wetenschapsbeoefenaren die tot bijzonder hoogleraar zijn benoemd, maar om diegenen die zelden of nooit een wetenschappelijke publicatie op hun naam hebben geschreven. Sommige bijzonder hoogleraren laten zich slechts sporadisch in de universiteitsgebouwen zien en soms is het niveau van hun werk en uitspraken allerminst typerend voor dat van een academicus. De band van bijzonder hoogleraren met de universiteit is veelal los; anders dan hun 'gewone' collega's hebben zij geen bestuurstaken en zij hoeven zich evenmin te bekommeren om de continuïteit van onderzoek en onderwijs. Enkele gewoon hoogleraren hebben er in de media dan ook kond van gedaan, dat er te veel bijzonder hoogleraren komen en dat er sprake is van een uitholling of een devaluatie van het ambt van hoogleraar. Prof. Willem Koops, gewoon hoogleraar Kinder- en Jeugdpsychiatrie aan de Vrije Universiteit, stelt bijvoorbeeld: 'Een hoop van die bijzonder-hooglaraarschappen zijn in het leven geroepen vanuit publicitaire en niet vanuit wetenschappelijke overwegingen'. Zijn collega Chris Lorenz spreekt van 'een soort titulaire feestneus'.³

Aan de wetenschappelijke onafhankelijkheid van bijzonder hoogleraren die door het bedrijfsleven betaald worden, kan op zijn minst worden getwijfeld. Vaak is er sprake van belangenverstrengeling. Laat de bijzonder hoogleraar geluiden horen die de geldschietter onwelgevallig zijn, dan wordt zij of hij op de vingers

getikt. In een enkel geval is er al sprake geweest van gedwongen ontslag; kernfysicus Cees Andriess kon vertrekken als onderzoeker bij de KEMA, die ook een door Andriess bezette bijzondere leerstoel financierde, nadat hij uitspraken had gedaan over de risico's van kernreactoren, die de KEMA niet zinden. Sommige universiteitsbestuurders schijnen academische onafhankelijkheid ook allerm minst als een heilig goed te beschouwen. Rector magnificus prof.dr. P. Akkermans van de Erasmus Universiteit laat tenminste weten: 'Ik heb liever iemand die zegt: dit is het standpunt van Coopers & Lybrand, dan een grijze gehaktbal die dure praatjes staat te verkopen zonder dat je weet wat zijn opvattingen zijn'.⁴ Kennelijk ziet Akkermans zichzelf niet als een grijze gehaktbal en identificeert hij zich met de 'snelle jongens en meiden' van Coopers & Lybrand. Veronica-wetenschap uit Rotterdam.

Naast de onafhankelijkheid is ook de kwaliteit in het geding. Vertegenwoordigers van universiteiten zeggen dat ze natrekken of aanbieders van bijzondere leerstoelen en beoogde hoogleraren serieuze bedoelingen hebben. Daarbij kunnen zich opmerkelijke dingen voordoen, zoals in het geval van de benoeming van David Pinto tot bijzonder hoogleraar Interculturele Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam. Pinto is de baas van het Intercultureel Instituut en verzorgt daar cursussen en trainingen. Met wetenschap hebben die niets te maken, zoals enkele collegae professoren laten weten. Eén van hen, prof.dr. W. Shadid, spreekt in verband met deze benoeming zelfs van 'een belediging voor het vak'.⁵ Officieel is de leerstoel in het leven geroepen door de Stichting Intercultura, maar hij is er vooral gekomen door de bemoeienissen van Pinto zelf, in nauwe samenwerking met enkele medestanders. Zoals één van de bestuursleden zich nogal naïef liet ontvallen, wist hij niet beter of de stichting was opgericht 'om Pinto op die stoel benoemd te krijgen'. Iemand die belangstelling toonde voor het bijzonder hooglearaarschap, dr. R. Gowricharn, informeerde bij leden van de sollicitatiecommissie naar zijn kansen op benoeming: 'de één wist hem te verzekeren dat Pinto zou worden benoemd, en de ander dat hij met zijn sollicitatie "hooguit twintig procent kans van slagen had"'.⁶ Alles duidt erop, dat de benoeming van Pinto voorgekookt is, terwijl 's mans wetenschappelijke kwaliteiten, mild uitgedrukt, niet door iedereen even hoog worden aangeslagen.

De subcategorie bijzonder hoogleraren waar ik tot slot bij wililstaan is die der 'valschermprofessoren'. Zij dalen vanuit hun hoog verheven posities in politiek of bedrijfsleven geruisloos neer in academieland. Doorgaans komen ze terecht aan één van de gammafaculteiten. In de 'zachte' wetenschap kan men kennelijk makkelijk een zachte landing maken. Politici als Jan Pronk, Frans Andriessen, Ed. van Thijn en Ruud Lubbers en – voormalige – *captains of industry* zoals Wisse Dekker van Philips en C.A.J. Herkströter van Shell, verwierven bijvoorbeeld in het recente verleden een positie als bijzonder hoogleraar. Voor politici veelal een baantje *in between jobs* met een aardige status, voor topondernemers een laatste

stop voordat zij écht uitgerangeerd raken. Zoals *NRC Handelsblad* vermeldt: 'De titel wordt ... gebruikt alsof het een koninklijke onderscheiding is, een beloning voor bewezen diensten: een afgetreden bestuursvoorzitter telt nauwelijks nog mee als hij niet ergens hoogleraar wordt'.⁷ Het is in elk geval niet op grond van hun wetenschappelijke verdiensten dat zij een dergelijke positie in de schoot geworpen krijgen. Ik zal niet bestrijden dat het nuttig kan zijn wanneer mensen hun praktijk-kennis delen met studenten, ofschoon ik me afvraag in hoeverre dit daadwerkelijk gebeurt. Hinderlijk is echter dat mensen geparachteerd worden in vakgroepen en faculteiten, waar ze belanden tussen academici die in veel gevallen bijzonder hard moeten werken om erkenning voor hun wetenschappelijke verdiensten te krijgen. De valschermprofessoren mogen goede sier maken met een titel die zij niet op grond van academische, maar vanwege maatschappelijke prestaties hebben verworven. Dat geeft scheve ogen.

Want wat betekent deze wildgroei van bijzonder hoogleraarschappen nu voor de academische nomaden, die hun inspanningen zo graag beloond zouden zien met een vaste aanstelling aan een universiteit, en voor de talenten die weliswaar een vaste aanstelling als universitair (hoofd)docent hebben, maar ook professorabel zijn? Het antwoord is simpel: doorstromen wordt steeds moeilijker, omdat de hogere echelons van het academische bedrijf dichtgeslibd raken door het uitdelen van titels. In al hun wijsheid hebben de universitaire bestuurders een universitaire bananenrepubliek gecreëerd met een leger dat vooral bestaat uit generaals en andere hoge officieren, terwijl het voetvolk een minderheid vormt en er in alle opzichten bekaaid vanaf komt. Nu jammeren diezelfde bestuurders dat er een wildgroei van bijzondere leerstoelen heeft plaatsgevonden, maar ze vergeten te vermelden dat zij daaraan zelf zeer actief hebben bijgedragen. Sommige gewoon hoogleraren zetten zich eveneens in om bijzonder hoogleraren als collega's binnen te halen; zij hopen dat dit geld voor onderzoek en andere voordelen zal opleveren. Andere maken zich echter vanwege de wildgroei van bijzondere leerstoelen zorgen om de waarde van hun titel. Veelal beseffen zij ook dat het voor het overige wetenschappelijke personeel frustrerend kan werken, wanneer dat vanuit het niets hooggeleerde collega's naast zich ziet neerdalen. Onlangs liet prof.dr. A.J.H.C. Schram, hoogleraar experimentele economie aan de Universiteit van Amsterdam, bijvoorbeeld weten het voor jonge talenten binnen zijn faculteit bijzonder demotiverend te vinden dat titels 'om niet' worden weggegeven: 'Die zien om zich heen allerlei mensen hoogleraar worden die veel minder presteren dan zij'.⁸

Het gemor neemt toe, maar of het door de universitaire 'apparatsjiks' wordt gehoord en verstaan? Mijn advies aan getalenteerde academici zonder hoogleraarstitel: richt een stichting of vereniging met een nobel oogmerk op, doe daarvoor een beroep op de subsidievliespotten, vind voor het bestuur enkele respectabele mensen met een klinkende naam, en laat jezelf tot bijzonder hoogleraar benoemen. *If you cannot beat them, join them.*

Noten

1. Eveline Brandt, 'De etalageprofessor'. *De Groene Amsterdammer*, 28 februari 1996.
2. Er waren toen 879 bijzondere leerstoelen op 2426 gewone. *NRC Handelsblad* (Z), 28 februari 1998. In dit boeiende artikel van Petra de Koning, 'Stoelendans op de universiteit' getiteld, gaat het vooral om de vraag hoe onafhankelijk het onderzoek van bijzonder hoogleraren is.
3. *De Groene Amsterdammer*, 28 februari 1996.
4. *NRC Handelsblad*, 28 februari 1998.
5. Zie het artikel van Mustapha Oukbih en Elma Verhey, 'De buitengewone benoeming van professor David Pinto'. *Vrij Nederland*, 31 oktober 1998.
6. Ibid.
7. *NRC Handelsblad* (Z), 28 februari 1998.
8. *Folia*, 2 oktober 1998.